

บ้านห้วยอีค่าง

หมู่ 1 ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

โดย ลักคณา พบรมเย็น

บ้านห้วยอีค่าง หมู่ 1 ตำบล แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในท่ามกลางหุบเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงที่มีที่ราบข้างเล็กน้อย ในปัจจุบันการเดินทางโดยรถยนต์จะสะดวกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นถนนลาดยางลัดเลาะไหล่เขาสลัดไปมา ประชากรในหมู่บ้านห้วยอีค่าง มีทั้งสิ้น 504 คน เป็นผู้ชาย 241 คน เป็นผู้หญิง 263 คน (สำรวจเมื่อเดือนกรกฎาคม 2551) อยู่ร่วมกัน 108 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมดเป็นชาวเขาเผ่าปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ที่ได้รับการเพิ่มชื่อในทะเบียนราษฎรและสัญชาติไทยเกือบทุกคน ในปัจจุบัน พ่อหลวงนายจีระ วสันต์สุขใจ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

เส้นทางไปสู่อีค่าง

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรองสิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554 ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิธรรมาภิบาลแห่งชาติ

1. ความเป็นมาของชุมชนบ้านห้วยอีค่าง

บ้านห้วยอีค่าง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2100 อายุได้ประมาณ 448 ปี มีพื้นที่ทั้งหมด 9,725 ไร่ ในอดีตเป็นหมู่บ้านใหญ่และเป็นหมู่บ้านแรกที่เกิดขึ้นก่อนในบริเวณนี้ ต่อมาได้เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน คือ อหิวาตกโรค เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านจึงแยกย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เช่น บ้านทุ่งหลวง (หมู่ที่ 2 ต.แม่วิน) บ้านห้วยทราย บ้านห้วยข้าวลิบ (หมู่ที่ 8 ต.แม่วิน) บ้านห้วยตอง (หมู่ 10 ต.แม่วิน) บ้านโป่งสมิตร ในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ 100 เปอร์เซ็นต์ ชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตรแบบพอเพียง คือ ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักสวนครัว ซึ่งสามารถเก็บไว้ได้ตลอดปีและปลอดภัย¹

1.1 การเผชิญปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานภาครัฐในอดีต

เดิมพื้นที่ในเขตบ้านห้วยอีค่าง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในเขตป่าสงวนแม่ขาน-แม่วาง อำเภอสันป่าตอง (ก่อนที่จะแยกมาเป็นอำเภอแม่วาง) จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้การสงวนและคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2497 และตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2502 โดยออกเป็นกฎกระทรวงฉบับที่ 103 (พ.ศ. 2502) ป่าสงวนแห่งชาติแม่ขาน-แม่วางได้ถูกกำหนดให้เป็น 1 ใน 14 ป่า ที่ทางรัฐบาลให้ดำเนินการสำรวจและจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ ตามนโยบายของรัฐบาลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกันและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้ จึงได้มีมติเห็นชอบ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ให้ดำเนินการสำรวจพื้นที่แล้ว เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าสะเมิง แม่ขาน-แม่วาง และป่าท่าช้าง-แม่ขนิล และได้รับการตั้งชื่อเป็น อุทยานแห่งชาติออบขาน เพื่อสำรวจพื้นที่ป่าและนำไปเป็นข้อมูล ในการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติต่อไป

ต่อมาได้มีหนังสือที่ กษ 0712.407/119 ลงวันที่ 29 มีนาคม 2544 รายงานว่า พื้นที่รอบๆ อุทยานแห่งชาติออบขานและพื้นที่ใกล้เคียง ครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 4 ป่า คือ ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ขาน-แม่วาง อำเภอแม่วาง ป่าสงวนแห่งชาติป่าจอมทอง อำเภอจอมทอง ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม อำเภอแม่แจ่ม และป่าสงวนแห่งชาติป่าสะเมิง อำเภอ สะเมิง มีสภาพป่าสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม เห็นสมควรกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ

กรมป่าไม้ จึงได้มีคำสั่งที่ 1224/2544 ลงวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2544 ให้คณะทำงาน ไปดำเนินการสำรวจเบื้องต้น พื้นที่ดังกล่าว สภา อบต.แม่วินได้มีมติเมื่อวันที่ 21 ก.ค.2546 ว่าให้ยุติการดำเนินการประกาศให้พื้นที่ ต.แม่วินเป็นเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน และในวันที่ 29 สิงหาคม 2549

¹ โปรดดู [Online]. Available. URL <http://www.maewin.org/aboutus.php?id=A070013>

ชาวบ้าน ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ จำนวน 19 หมู่บ้าน ประมาณ 300 คนได้ชุมนุมกันบริเวณหน้า อบต.แม่วิน เพื่อเรียกร้องให้มีคำสั่งระงับการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติอบขาน ภายหลังจากที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้พยายามเข้าไปรังวัดพื้นที่เพื่อเตรียมประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติอบขาน ซึ่งตามแผนการดำเนินการในการประกาศเขตอุทยานแห่งชาตินั้นจะครอบคลุมพื้นที่ ต.แม่วินทั้งตำบล นั้นหมายถึงว่าหมู่บ้านทั้ง 19 หมู่บ้านจะต้องอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติไปโดยปริยาย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าด้วย เพราะหากมีการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ตำบลแม่วิน ย่อมทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บเห็ดของป่าทั้งหมด หน่อไม้สมุนไพร รวมทั้งพื้นที่

ต่อมาเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2550 ชาวบ้านและตัวแทนของชาวบ้าน มารวมตัวชุมนุมกันกว่า 300 คน ณ บริเวณหน้าที่ทำการหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติอบขานที่ 3 (บ้านห้วยหยวก ต.แม่วิน อ.แม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อคัดค้านการที่อุทยานแห่งชาติอบขานได้ประกาศตั้งหน่วยย่อยของอุทยานขึ้น โดยลุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านและทับซ้อนกับป่าใช้สอยของชุมชนเป็นพื้นที่จำนวนมาก การประกาศให้พื้นที่ ต.แม่วินทั้งตำบลเป็นเขตอุทยานแห่งชาติอบขานนั้น จึงกลายเป็นปัญหาคาราคาซังมานานนับ 10 ปีแล้ว ทางอบต.แม่วิน ยังคงยืนยันมติเดิมให้ยุติการดำเนินการใดๆที่เกี่ยวข้องกับการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติอบขานในพื้นที่ ต.แม่วิน โดยชุมชนและอบต.แม่วิน จะร่วมกันจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในที่สุด ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าจอมทอง ป่าแม่ชาน และป่าแม่วางในท้องที่ตำบลสันติสุข ตำบลยางคราม ตำบลดอยหล่อ อำเภอดอยหล่อตำบลบ้านหลวง ตำบลขวงเปา อำเภอจอมทอง และตำบลทุ่งปี อำเภอมะขาม จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2552² ซึ่งจะเห็นได้ว่า พื้นที่ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ยังมีได้ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแต่อย่างใด

1.2 การแก้ไขปัญหาของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน

ความพยายามประกาศเขตอุทยานแห่งชาติอบขานของภาครัฐ ส่งผลให้คนในชุมชนเริ่มรู้สึกไม่มั่นคงต่อการดำรงชีวิตที่กลมกลืนอยู่กับป่าในพื้นที่ดังกล่าว ชาวบ้านจึงเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐดำเนินการพิสูจน์สิทธิในที่ดิน เนื่องจากชุมชนบ้านห้วยอีค่าง หมู่ 1 ตำบลแม่วิน เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างต่อเนื่องกันมาเกือบ 500 ปี จึงได้มีการตรวจสอบรังวัดแปลงที่ดินที่ราษฎรถือครองในโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าสงวนแห่งชาติ ภายใต้แผนการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ในระดับพื้นที่ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ชาน และป่าแม่วาง ท้องที่อำเภอสันป่าตองและอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยในการนำตรวจสอบรังวัด ต้องเป็นพื้นที่ที่ได้ยื่นสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2540 และมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 หรือเป็นพื้นที่ที่ได้แจ้งการครอบครอง ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2542 ต่อมาได้มีการดำเนินการรังวัดออก

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 126/ตอนที่ 86 ก/หน้า 1/20 พฤศจิกายน 2552

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนวทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ต้องการของชาวบ้านในการเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐพิสูจน์สิทธิในที่ดินนั้น มิได้ต้องการให้พิสูจน์สิทธิของปัจเจกชน แต่ต้องการเรียกร้องให้พิสูจน์สิทธิในที่ดินของชุมชนที่ได้ครอบครองและใช้ประโยชน์ต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการที่ดินโดยอาศัยขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของชุมชนเอง หรือให้มีเอกสารแสดงสิทธิไว้เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าชาวบ้านอยู่ในที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งอาจจะเป็นโฉนดชุมชน ที่ให้ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันในที่ดินโดยให้มีการจัดการที่ดินเป็นการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน ไม่ได้ต้องการโฉนดที่เป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน เพราะจะทำให้ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน ประกอบกับที่ดินบ้านห้วยค่าง จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ หากที่ดินในหมู่บ้านตกไปอยู่ในมือของนายทุน ย่อมจะทำให้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ยากแก่การควบคุม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวปกากะญอจะเปลี่ยนไป และในที่สุด ชุมชนบ้าน ห้วยอีค่าง หมู่ 1 จะถูกกลืนด้วยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีของคนเมืองไปในที่สุด³

2. การรื้อฟื้นจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ความเป็นจริงในอดีต บรรพชนปกากะญอ ได้มีการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติมานานหลายชั่วอายุคน บ้านปกากะญอ โดยทั่วไปจะแวดล้อมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ คนปกากะญอรู้จักพืชพันธุ์ในป่า รู้จักการใช้การดูแลรักษา เพราะมีการสอนสอดแทรกในนิทานเรื่องเล่า พิธีกรรมต่างๆ และการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน บ้านห้วยอีค่างก็เช่นกัน แต่การพัฒนาในช่วงเวลาที่ผ่านมา การเข้ามาของคนภายนอก และความเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมความเชื่อของชุมชนก็มีส่วนทำให้ทรัพยากรรอบ ๆ บ้านถูกทำลายไปช่วงเวลาหนึ่ง ประสบการณ์ และบทเรียนในอดีตได้ถูกสั่งสมมาหลายยุคสมัย ผ่านเวลาบ่มเพาะจนตกผลึกกลายเป็นองค์กรชุมชนป่าเช่นทุกวันนี้

2.1 สาเหตุการรื้อฟื้นจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เงื่อนไขจากภายนอกต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนัก และร่วมมือกันในการปกป้องทรัพยากรของชุมชน และในที่สุดได้ก่อรูปเป็นคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน ที่เป็นทางการอย่างชัดเจน เงื่อนไขต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่

2.1.1 การทำเหมืองแร่เมื่อ 40 ปีที่แล้ว

ผืนป่าบริเวณแม่ขาน-แม่วาง มีแร่สำคัญหลายชนิด อาทิเช่น แร่ดีบุก วุลแฟรม ชุมชนแถบนี้ต้องเผชิญกับการเข้ามาทำเหมืองแร่ของบริษัทต่างๆ อย่างมากในอดีต ที่บ้านห้วยอีค่าง ชาวบ้านเล่าว่ามีแร่

³ สัมภาษณ์ นายบุญแจ้ ไสลทองเพริศ นายก อบต. แม่วิน เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2551 ณ. บ้านห้วยอีค่าง หมู่ที่ 1 ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

ชนิดหนึ่งเป็นผลละเอียด สีดำวาวเหมือนทราย ตอนแรกๆ บริษัทเข้ามาขุดเจาะบริเวณที่นาของชาวบ้านก่อนประมาณ 2-3 แปลง ขณะนั้นชาวบ้านไม่รู้ว่าบริษัทเหมืองแร่เข้ามาทำอะไร

จากนั้น บริษัทก็เข้าไปทำเหมืองแร่ที่บริเวณขุนห้วยเล่อปอเฮอจนถึงขุนห้วยเล่อเปอจนถึงขุนโก่งเกียะ 2 ปี หลังจากที่บริษัทได้มาขุดเจาะทำเหมืองแร่ ปรากฏว่าการทำเหมืองได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ชี้ตรา ยจากการขุดเหมืองได้ไหลลงลำห้วย ทำให้น้ำในลำห้วยเริ่มแห้ง และมีการตัดไม้เป็นจำนวนมากเพื่อใช้ในการทำเหมือง โดยนำไปทำรางรินลำเลียงน้ำจากห้วยเล่อปอเฮอไปใช้

ชาวบ้านห้วยอีค่าง และเพื่อนบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการทำเหมืองคือ บ้านทุ่งหลวง บ้านห้วยทราย จึงได้รวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับปัญหาดังกล่าว โดยในตอนแรกชาวบ้านได้พากันไปพูดคุยกับบริษัท ขอร้องให้ยุติการทำเหมืองแร่ เพราะชาวบ้านเดือดร้อน แต่เจ้าของเหมืองยังคงดึงดันทำต่อไปจนกระทั่ง เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้เดินทางมาราชการที่อำเภอสันป่าตอง ชาวบ้านจึงไปร้องเรียนให้นายกฯ แก้ไขปัญหาควมเดือดร้อน แต่อย่างไรก็ตามการทำเหมืองแร่ยังคงดำเนินต่อไป

ในเวลาต่อมาเมื่อชาวบ้านไม่อาจพึ่งพาใครได้จึงหาทางแก้ปัญหาตามความเชื่อของชุมชน ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการทำเหมืองคือบ้านห้วยทราย ทุ่งหลวง และห้วยอีค่างจึงได้ร่วมกันทำพิธีขอร้องต่อเจ้าที่เจ้าดินโดย ฮีโซ่ ประจำแต่ละบ้านเป็นทำพิธี ณ บริเวณป่าเดปอของบ้านห้วยอีค่าง มีการล้มวัว 1 ตัว และหมู 1 ตัว อธิษฐานว่า “ให้เจ้าของเหมืองขุดเจาะเหมืองแร่ไม่พบ” แม้การทำเหมืองจะมีได้ยุติลงทันทีทันใด แต่อีก 2 ปีต่อมากการทำเหมืองก็ยุติลงที่สุดในที่สุด ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผลมาจากการบอกกล่าวต่อเจ้าที่เจ้าดิน ไม่ว่าจะจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ชาวบ้านเชื่อว่าทำให้เจ้าของเหมืองไม่พบแร่อีกเหมือนกับผีซ่อนเอาไว้ ยังมีผลกระทบต่อกิจการคือ คนงานในเหมืองก็มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันอยู่เรื่อยๆ ก่อนที่เหมืองจะปิดกิจการ การทำเหมืองในครั้งนั้นได้ทิ้งรอยบาดแผลไว้คอยย้ำเตือนชาวห้วยอีค่างถึงวันนี้ ณ บริเวณห้วยโป่งเกียะได้ปรากฏว่ามีรอยแยกของผืนป่าซึ่งถล่มลงมาเนื่องจากเหมืองได้ถล่มลงมาไว้อีกด้วย

2.1.2 การสัมปทานเปลือกก่อ

ประมาณ 30 ปีที่แล้ว มีคนภายนอกเข้ามารับซื้อเปลือกก่อไปขายที่บ้านกาด อำเภอสันป่าตองในช่วงนั้นชาวบ้านห้วยอีค่างเองก็ถากเปลือกก่อขายเป็นอาชีพอยู่ส่วนหนึ่ง แต่ในภายหลังเมื่อมีการตั้งด่านคอยตรวจจับประกอบกับต้นก่อเริ่มลดน้อยลง ทำให้การถากเปลือกก่อขายได้ยุติไป ในที่สุด การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจนอกจากจะส่งผลกระทบต่อ การปรับเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน ยังมีผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ใน การเข้ามาของโครงการพัฒนาเกษตรที่สูงทุ่งหลวง

2.1.3 การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ

การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ นอกจากจะส่งผลกระทบต่อ การปรับเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน ยังมีผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้วในการเข้ามาของโครงการพัฒนาเกษตรที่สูงทุ่งหลวง

ภายใต้โครงการสังเคราะห์ห่อองค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นกรปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

2.1.4 การลักลอบตัดไม้

ผืนป่าบริเวณขุนห้วยสืบมีไม้สำคัญคือ ไม้จุ่มปีซึ่งเป็นไม้มีราคา เมื่อโครงการหลวงเข้ามาเริ่มมีการลักลอบตัดไม้ในบริเวณนั้นเกิดขึ้น โดยการขนไปกับเครื่องบินเอาไม้ไว้ด้านล่าง ส่วนด้านบนก็เอาผักสาเล่ปิดไว้ ในขณะนั้นมีการตัดไม้จุ่มปีถึง 100 กว่าตัน

2.1.5 การทำน้ำมันเกียะ

ประมาณ 10 ปี มีการรับซื้อน้ำมันเกียะ ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงหันไปทำน้ำมันเกียะขาย และยังมีการตัดไม้สนขายอีกด้วย ปัจจุบันไม่มีการทำกันแล้ว

2.1.6 การซื้อต และเมื่อปลาไหลลำน้ำ

ตั้งแต่ ปี 2547 ชาวบ้านพื้นราบมักจะเข้ามาจับปลา โดยการเมื่อปลา และซื้อตปลาในลำห้วยแม่เตียน ชาวบ้านเคยขอร้องจนถึงการห้ามไม่ให้ใช้วิธีการเช่นนั้น เพราะเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อลำน้ำและพันธุ์ปลา

2.1.7 การเตรียมการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน

บ้านห้วยอีค่างอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำชั้น 1 A ซึ่งถือเป็นพื้นที่ทางราชการค่อนข้างเข้มงวดกับการใช้ที่ดินทำกิน โดยเฉพาะระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชน ซึ่งจะต้องหมุนเวียนพื้นที่ทำกินอันเป็นระบบที่ช่วยฟื้นฟูสภาพดินให้สมบูรณ์อยู่เสมอ แต่วิธีการของรัฐบาลนั้นขัดแย้งกับวิถีชีวิตของชุมชน จึงทำให้มีความพยายามที่จะปรับวิธีการผลิตของชุมชนจากเดิมที่ชุมชนสามารถเวียนพื้นที่เพื่อ ปลูกข้าว ก็จำเป็นต้องจำกัดพื้นที่หมุนเวียน และชาวบ้านบางส่วนก็ไม่สามารถแผ้วถางพื้นที่ไร่ได้ จึงทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตไป การทำไร่ข้าวลดน้อยลง ผู้นำชุมชนบางส่วนเกิดความตื่นตัวต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อชุมชน และพยายามหาหนทาง แต่อย่างไรก็ตามความตื่นตัวครั้งสำคัญของชุมชนเกิดขึ้นเนื่องจาก การเตรียมประกาศเขตอุทยานแห่งชาติออบขาน ซึ่งหมายถึงการประกาศทับที่อยู่อาศัยที่ทำกิน และป่าที่ชุมชนช่วยกันดูแลรักษา ทางหน่วยจัดการต้นน้ำยังเข้มงวดกับชุมชนมากขึ้นในการใช้สอยประโยชน์จากป่า และการทำมาหากินตามปกติ

ต่อมาประมาณปีพ.ศ.2536 ได้เกิดภาวะแห้งแล้ง จนทำให้ชุมชนหลายชุมชนเกิดความตื่นตัวเข้าร่วมเป็น “เครือข่ายลุ่มน้ำวาง” เพื่อร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายลงไปให้กลับคืนมา โดยใช้ภูมิปัญญาและความรู้ท้องถิ่นเข้ามาช่วยในการดูแลจัดการ

2.2 จาริตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกรื้อฟื้น

ชุมชนบ้านห้วยอีค่างได้นำเอาแนวคิดผืนป่าตามความเชื่อของชุมชนเป็นป่าผืนใหญ่เล็กไม่เท่ากัน มีกระจัดกระจายทั่วไปตั้งแต่ใกล้บ้าน จนไกลถึงป่าขุนน้ำ แต่ละประเภทล้วนมีความสำคัญในแง่ภูมิที่แตกต่างกันไป นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีป่าชุมชนอนุรักษ์ไว้ตามความเชื่อโดยรวมแล้วมีมากกว่า 3,000 ไร่ ดังต่อไปนี้

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ป่าตามความเชื่อ

ประเภท	ลักษณะความเชื่อ / พื้นที่
ตาเดโตะ	เป็นป่าที่มีลักษณะเป็นกึ่งขนาดใหญ่ ชุมชนเชื่อว่าเป็นทางเดินของผี โดยมีอยู่ 2 จุดใหญ่ๆ บริเวณกัวโปงเกียะ จำนวน 1,000 ไร่ และบริเวณบือส่อเตจำนวน 10 ไร่
เดหมือเบอ	เป็นดอยมีน้ำไหลล้อมรอบ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นที่นาของชาวบ้าน เนื่องจากมีที่นาไม่เพียงพอแต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านจะทำกินจะต้องขออนุญาต และมีพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าดินเป็นประจำทุกปี
ทีเปอถ่อ	เชื่อว่ามีผีน้ำอยู่ที่นั่น มีกระจัดกระจายทั่วไปในผืนป่า เมื่อเข้าป่าห้ามส่งล้า โดยเฉพาะการอุจจาระ และปัสสาวะ
คูตะ	บริเวณที่เป็นป่าที่บนดอยสูง เป็นบริเวณที่จะละเว้นไม่มีการทำอะไรโดยเด็ดขาด มีประมาณ 20 จุด
ป่อโชะโอบู	บริเวณถ้ำนอนของเสือ เด็กๆ จะกลัวไม่กล้าเข้าไปส่งล้า ปัจจุบันไม่มีแล้ว เนื้อที่ประมาณ 2-3 ไร่
ตาตอเลาะ	เป็นบริเวณที่มีรอยคน รอยสัตว์อยู่ในก้อนหิน ซึ่งในป่าชุมชนบ้านห้วย อีค่างมีอยู่ 4 จุด คือรอยคน รอยแก้ง รอยช้าง บริเวณเหล่านี้จะไม่มีการทำอะไร
ตาวิโตะ	บริเวณป่าที่บตามลำห้วย เวลาคนเจ็บไข้ไม่สบาย มีการเลี้ยงส่งผีที่นี่ ถ้าเป็นคนท้องประมาณ 3 เดือน วันศีลห้ามเดินผ่าน มีประมาณ 3 จุด จุดละประมาณ 5 ไร่ ตาข้าวไซ่ ปกาโลปุหรือป่าช้า 3 จุด
ชิดว่าดี	เป็นป่าชุมชนห้วยนา มีทั้งที่ดูแลโดยส่วนบุคคล และส่วนรวม รวมทั้งหมดที่ประมาณ 200 จุด จุดละประมาณ
แต่กว้อ	บริเวณกิวเล็กๆ ห้ามทำไร่ มี 1 จุด
ปอกู้เต	เป็นบริเวณที่พักเวลาชาวบ้านเข้าป่า ไม่มีการทำอะไรหรือทำสวน
มอโพ	หรือโป่งน้อยเป็นบริเวณที่เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่า มี 1 จุด เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ห้ามส่งล้า
มอโตะ	หรือโป่งหลวงเป็นบริเวณที่เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่า มี 1 จุด แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ห้ามส่งล้า
มอบริ	หรือโป่งจอมปลวก ห้ามส่งล้า
ตาวาเวะ	อยู่บนดอยม่อนยะ เป็นดอยที่มีทางเดินชนรอบ 2 ชั้น ซึ่งเป็นร่องรอยที่ชาวลาเวะ เคยเคยอยู่มาก่อน ขุดไ้วตามความเชื่อของชนเผ่าลาเวะ เชื่อว่ามีสมบัติอยู่บนดอย บริเวณนั้นชาวบ้านจะกลัวไม่กล้าทำอะไร
เซอเกือะกะ	บริเวณที่เป็นป่าดง มีต้นไม้ใหญ่ เนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่
เดปอ	ป่าที่ผูกสายสะดือเด็กเกิดใหม่ ปัจจุบันเหลือเพียง 200 กว่าต้น

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรองสิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554 ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ผืนป่าตามความเชื่อเหล่านี้ โดยส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน มีเพียงไม่กี่แห่งที่ไม่มีแล้ว ซึ่งเป็นเพราะชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกิน จำเป็นต้องใช้พื้นที่ดังกล่าว และทรัพยากรถูกทำลายไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ชาวบ้านห้วยอีค่าง มีความเห็นตรงกันว่า ต้องย้อนกลับไปใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมที่เป็นมาของบรรพบุรุษ ดำเนินชีวิตแนบแน่นกับป่าเขา ไร่นา น้ำฟ้า ผืนดิน ต้นไม้ ธรรมชาติ สัตว์ แมลง ความสัมพันธ์ที่ส่งผ่านระบบความเชื่อ อธิบายคุณค่าของชีวิตที่มีวิถีอยู่กับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล พร้อมทั้งพลิกฟื้นธรรมชาติ ด้วยการสร้างฝายทดน้ำรักษาความชุ่มชื้นของผืนป่าให้กลับมาอีกครั้ง แบ่งเขตการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน เช่น ป่าเดหมีบอ- ป่าดอยน้ำล้อม ห้ามทำไร่ ป่าที่เป่ถ่อ-ป่าผีน้ำ ป่าดู่- ป่าที่บนยอดดอยสูง ห้ามตัดไม้เด็ดขาด

3.1 การจัดการทรัพยากรที่ดิน

บ้านห้วยอีค่าง หมู่ 1 ต.แม่วินได้ ได้นำแนวคิดของโฉนดชุมชนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดิน มาใช้ในชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่ดิน ในส่วนที่เป็นที่ดินในเขตป่าสงวน ซึ่งเป็นที่ดินที่ยังมิได้มีการออกเอกสารสิทธิโฉนดที่ดิน เนื่องจากแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชนจะทำให้รักษาที่ดิน ไว้สำหรับชุมชนแล้ว ยังสามารถใช้เป็นเอกสารในการจำนองกู้ยืมเงินเพื่อใช้ประโยชน์ในทางเกษตรและครัวเรือนได้อีก โดยจะใช้เป็นหลักฐานในการกู้ยืมเงินจากกองทุนออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นภายในกลุ่มปฏิรูปที่ดินของแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาการจำนองที่ดินกับสถาบันการเงินภายนอกที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยและชุมชน

โดยหลักการสำคัญของโฉนดชุมชน คือ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันในที่ดินรวมกันทั้งหมด โดยโฉนดชุมชนจะแยกรายละเอียดกรรมสิทธิ์ของสมาชิกทุกคน ที่ดินเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน ห้ามขายที่ดินให้แก่คนภายนอกชุมชน สมาชิกทุกคนต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างต่อเนื่อง ไม่ปล่อยให้ทิ้งร้างว่างเปล่า สามารถขายเปลี่ยนมือที่ดินให้แก่คนในกลุ่มได้โดยไม่ต้องผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน⁴

สำหรับที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ พบว่า ชาวบ้านมีการแบ่งปันการใช้ประโยชน์ กล่าวคือ พื้นที่ที่มีโฉนดที่ดิน ถ้าเจ้าของที่ดินไม่ได้ใช้ประโยชน์ ก็จะแบ่งปันให้กับคนในชุมชนที่ประสงค์จะใช้ประโยชน์ในที่ดินเข้าทำประโยชน์ในที่ดินในช่วงที่เจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ได้ใช้ประโยชน์ เช่นอาจขอลูกผักปลุกถั่วในช่วงระยะเวลาสั้นๆ

⁴ สัมภาษณ์ นายชัยวัฒน์ แสนภบาล นิติกร อบต.แม่วิน เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2551 ณ บ้านห้วยอีค่าง หมู่ที่ 1 ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

3.2. การจัดการทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่บ้านห้วยอีค่าง มีป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์อยู่หลายลักษณะ ดังนี้

3.2.1 ป่า ต่า ดี (Pgaj taj duf) หรือ ป่าต้องห้ามหรือป่าหวงห้าม หมายถึง พื้นที่ป่าที่ห้ามผู้คนในชุมชนหรือนอกชุมชน ไม่ให้ดำเนินการรบกวน แคว้นทางใช้ประโยชน์ ใดๆ ในอาณาบริเวณพื้นที่นั้น ซึ่งมีความเชื่อว่ามีผีเจ้าที่ๆ เรียกกันว่า “ต่ามือ ต่าข่า” (Taj muf taj qaf) หรือ “ภูติผี” หรือมีเจ้าที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเทพารักษ์ปกป้องคุ้มครองไว้ ป่าประเภทนี้ เช่น

ป่า ที เป่อ ถ่อ (ป่าที่มีน้ำออกกู) ลักษณะพื้นที่เป็นป่าที่มีน้ำผุดขึ้นไหลออกมาเกิดเป็นธารน้ำตลอดปี มีความชุ่มชื้น มีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีน้ำ การตักน้ำเพื่อดื่ม จะต้องห่างจากบริเวณนี้พอสมควร ไม่เช่นนั้นอาจไม่ปลอดภัยจากผีน้ำ และจะห้ามการรบกวนใดๆ ต่อสภาพพื้นที่ในบริเวณนี้ เนื่องจากเป็นแหล่งต้นน้ำที่ดี

ป่า สว่า โข (ป่าช้า / Taj swaf hkof) เป็นพื้นที่ที่นำศพไปเผาหรือฝัง ในบริเวณนี้ มีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่อาศัยของดวงวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นพื้นที่ที่ห้ามคนไปอยู่อาศัยและทำกิน กะเหรี่ยงถือว่าศักดิ์ศรีของคนที่ยายแล้วกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่จะมีค่าเท่ากัน จะต้องเคารพในสถานที่อยู่อาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งมีเรื่องเล่ามากมายเกี่ยวกับผู้ที่เข้าไปในป่าช้าแล้วได้พบประสบการณ์แปลกประหลาด

ป่า ต่า แง เลาะ ปู (ป่าโป่ง/Pgaj taj gaiz laux pooz) เป็นพื้นที่ป่าที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ต่าหวิโตะ (การปราบผีตายโหง ผีร้าย ผิดุ) -ป่าที่บตามลำห้วย ป่าเหล่านี้เป็นสำนักกรรมที่ต้องช่วยกันดูแลรักษา เป็นที่รวมทางจิตวิญญาณ และเป็นที่มาของพิธีกรรมความเชื่อที่ช่วยหนุนส่งคำจูนอุ้มชูชีวิตชาวบ้านทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง อาทิ การบวชป่า พื้นที่ป่าเพื่อรักษาป่าและเพิ่มจำนวนป่าไม้ ต่างๆ ของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะใช้สุนัขเป็นๆ เป็นเครื่อง เช่นให้ผี เป็นสถานที่ที่เชื่อว่าผีแรง โ ดยทั่วไปคนจะไม่เข้าไปเพื่อใช้ประโยชน์จากป่าผืน ที่สำคัญผู้หญิงตั้งครรภ์ ชาวบ้านที่ขวัญอ่อน ห้ามเข้าเด็ดขาด เชื่อว่าอาจทำให้เจ็บป่วยอย่างรุนแรง หรือลูกในท้องอาจแท้งได้

3.2.2 ดู่ตะ (ป่าผีแรง) คือพื้นที่ๆ ชาวบ้านกรณีศึกษาเรียกว่า “ดู่ตะเออ” เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเคยทำกินมาก่อน แต่ได้มีประสบการณ์เกิดเรื่องราวที่ร้ายๆ กับครอบครัวในปีที่มีการทำกินในพื้นที่นั้นๆ หากครอบครัวใหม่เข้ามาทำกินแทนก็จะประสบปัญหาลักษณะดังกล่าวเช่นเดียวกัน ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าเพราะไปทำกินในพื้นที่ๆ ผีห้ามไว้ ดังนั้นทำให้เกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าที่จะทำกินในพื้นที่นั้นอีก กลายเป็นเรื่องที่มีการบอกเล่าและปฏิบัติต่อๆ กันมา เช่น ที่บ้านสันดินแดง เล่าว่า “เคยมีชาวบ้านทำกินครั้งหนึ่ง ช่วงระหว่างที่ข่าวในไร่เจริญเติบโตดีมากอยู่นั้น เจ้าของได้เสียชีวิตลงไป ไม่ทันได้กินผลผลิตในปีนั้น ” ซึ่งถ้ามีคนตายลักษณะอย่างนี้ติดต่อกันหลายปีเข้าก็จะเรียกสถานที่แห่งนั้นว่า “ดู่เกอะแม” แปลว่า “ป่าหม้าย” แล้วจะไม่มีการเข้าไปทำกินอีกเลย

3.2.3 ดูป่า (พื้นที่ป่าสำหรับการปกป้องคุ้มครองรักษา /Doo Pgaj) เป็นพื้นที่ป่าที่มีการปกป้องคุ้มครองความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งหมายความเชื่อด้วย อัน

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นกรปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

เป็นที่รู้จักกันในชุมชนว่าเป็นป่าสำหรับปกป้องรักษาไว้ แต่สามารถหากินของป่าประเภทต่างๆ ได้ เว้นแต่ห้ามไม่ให้ตัดต้นไม้ใหญ่ และบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำกิน

การติดป้ายแสดงถึงสิทธิในการดูแล รักษาป่าในหมู่บ้านห้วยอีค่าง เพื่อให้คนนอกรับทราบ

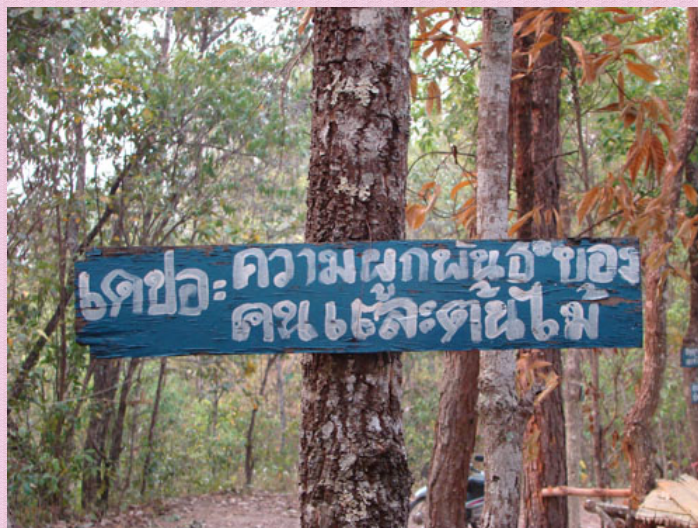
นายประเสริฐ ตรีการศุภกร วิเคราะห์ว่า “ดูปก่า” เป็นแหล่งพักพิงของสัตว์ป่า มีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ และเป็นกำแพงป้องกันไม่ให้ขยายพื้นที่ตามธรรมชาติของชนเผ่ากะเหรี่ยง ดั้งบทล่าน่า (ธา) ของกะเหรี่ยงที่ว่า “ดูปก่า โอะ ดี บะ เตอ เร / พะ ถอ มี ชู เล กอ เว” แปลว่า “ป่าที่ยังหลงเหลือให้ความร่มรื่นอยู่แม้เพียงผืนนั้น ขอเราเก็บไว้ให้เหล้าจ๊กจั่นเรโรยอยู่อาศัยและขึ้นนอนเถิด” “ด ปก่า โอะ ดี ต่า ยื่อ ดี / ลี หลู่ โนะ แคะ โปะ อะ ชุย” แปลว่า “ยามเมื่อป่ายังคงมีอยู่ ความสุขจะยังคงมี เหล้ากระรอกกระแตยังสามารถทำรังอยู่บนต้นไม้” “เส่ ปก่า โอะ ดี กรือเกอะ ลี / ชะ ปก่า โอะ ดี ต่า มี ดี” แปลว่า “ตราบใดป่าที่ยังมีอยู่กำบังลมเอาไว้จั่นใด ตราบนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีอยู่ก็จะยังคงบันดาลสุขแก่บุตรหลานฉันนั้น” ป่าประเภทนี้ เช่น ปก่าที่ หนาคะดี หรือ ทีโช่ เม แปลว่า “ป่าต้นน้ำ” บ้านขุนยะมีป่าประเภทนี้อยู่ทุกขุนต้นน้ำ และบ้านแม่ปอนในมีถึง 16 ขุนน้ำ (ตามลำห้วยต่างๆ) เป็นป่าที่อยู่ในบริเวณต้นน้ำเหนือพื้นที่ทำ กินมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และมีความชุ่มชื้นตลอดปี มีความเชื่อว่าผีเจ้าป่าเขาสิงสถิตอยู่ เป็นแหล่งต้นน้ำควรแก่การอนุรักษ์ไว้ และจะไม่ทำกินในพื้นที่เหล่านี้ มีความเชื่อมโยงต่อระบบนิเวศน์อื่นในพื้นที่ใกล้เคียงพื้นที่ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ห้ามรบกวนหรือกระทำการใดๆ ชาวบ้านได้รับฟังและปฏิบัติตามอย่างดีตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน ตราบใดที่มีความเชื่ออยู่ มีการรื้อฟื้นภูมิปัญญากะเหรี่ยงเหล่านี้อยู่ จะไม่มีกรรมล่วงล้ำเขตป่าหวงห้ามตามวัฒนธรรมประเพณีอย่างแน่นอน

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

นอกจากนี้ยังมีป่าสะตือ ซึ่งเป็นป่าในความเชื่อของชาวปกากะญอทั่วไป อีกทั้ง "สวนคนขี้เกียจ" คือการทำสวนแบบปล่อยให้ต้นไม้งอกเองตามธรรมชาติ คอยหาพันธุ์ไม้ใหม่ๆ เข้ามาปลูกเสริม โดยไม่ต้องตัดไม้ที่มีอยู่เดิม อยากกินกล้วยไปเอามาปลูก อยากกินมะม่วงเอามาปลูกสวนคนขี้เกียจจึงเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้สารพัด รกเรื้อ เหมือนปลูกทิ้งๆ ขว้างๆ มีเพียงรั้วลวดหนามกั้นเอาไว้เท่านั้น ป้องกันวัวควายเข้าไปในสวน เหมือนเป็นส่วนหนึ่งของพืชพันธุ์บนไหล่เขาที่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกับป่าธรรมชาติ⁵

การนำจารีตประเพณีมาใช้

4. การจัดการทรัพยากรน้ำ

บ้านห้วยอีค่างได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านในอดีต ในการทำเหมืองฝาย ซึ่งเป็นฝายธรรมชาติ สามารถแจกจ่ายน้ำได้แล้ว จะมีการซ่อมแซม (ตีฝาย) ทุกๆ ปี เพราะฝายธรรมชาติจะมีผู้พัง ทั้งจากกระแสน้ำและสัตว์น้ำที่เข้าไปอาศัยได้ฝาย จึงมีกระบวนการในการจัดการน้ำดังนี้

4.1 ขั้นตอนการทำเหมืองฝาย

การทำเหมืองฝาย หรือเรียกว่า การตีฝายนั้นจะต้องรื้อไม้เดิมออกให้หมดแล้วใช้ไม้ใหม่ใส่เข้าไปแทน มีขั้นตอนดังนี้

(1) ตัดไม้ใหม่มาทิ้งไว้ประมาณสิบกว่าวันเพื่อให้ไม้ไม้เหนียว แยกไม้เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งนำไปทำเป็นหลัก โดยจะเหลาปลายให้แหลม อีกส่วนหนึ่งจะใช้ทั้งลำ ซึ่งจะเลือกลำที่ตรงและไม่ค่อยมีกิ่ง

⁵ โปรตุเกส หนังสือพิมพ์ชาวสด 11 พ.ย. 50 คอลัมน์ ฐานทรัพยากร หรือ ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ [Online]. Available. URL ; <http://www.food-resources.org/news/view.php?id=333>

(2) ในวันตีฝ้ายเอาเศษไม้เปื้อย ใโปไม้เนาที่ลงทับฝ้ายออกก่อน แล้วตัดเอาใโปไม้ใฝ นำมามัดเป็นพวง เอาใโปวางเรียงติดๆ กัน ตรงที่ฝ้าย พอวางเสร็จก็เอาไม้ใฝที่เป็นลำที่ตัดทิ้งไว้เมื่อสิบกว่าวันก่อนวางทับอีกที

(3) เมื่อวางเสร็จก็เจาะลำไม้ที่วางไว้เป็นจุดๆ แล้วเอาไม้หลักที่ตัดไว้มาตอกเพื่อที่จะเป็นที่ยึดไม้ใฝที่เป็นลำไม้ให้ไหลลงไป

(4) จากนั้นก็เอาไม้หลักที่เหลือวางเรียงกันให้ทั่วบริเวณฝ้ายแล้วก็ตอกให้หมดทุกท่อน ถ้าหลักไหนตอกไม่ได้ ก็ตัดออกเพื่อให้เสมอกับท่อนอื่น เพราะถ้าไม่ตัดออกเวลาน้ำนองเศษใโปไม้ก็จะลงมาทับถมกันมากเกินไป ฝ้ายก็จะพังได้ง่าย

การทำเหมืองฝ้าย

4.2 แนวคิดเบื้องหลังของการทำเหมืองฝ้าย

องค์ความรู้ในการสร้างเหมืองฝ้ายของชุมชนข้างต้น เมื่อเปรียบเทียบกับการสร้างเหมืองฝ้ายของกรมชลประทานแล้วจะเห็นได้ว่า ระบบเหมืองฝ้ายของปกากะญอ มีฐานทางวัฒนธรรมเป็นทุนในการสร้างคือ ความรัก ความสามัคคี และพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมเป็นตัวแปรสำคัญที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชน ส่วนของกรมชลประทานต้องอาศัย “เงิน” เป็นตัวช่วยในการสร้าง เนื่องจากขาดทั้งวัสดุอุปกรณ์และแรงงานที่ร่วมสร้าง ชาตการมีส่วนร่วมเพราะต้องมีการจ้างแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ล้วนแต่ต้องซื้อ ระบบเหมืองฝ้ายจะมีขนาดใหญ่ เพื่อให้มั่นคงและใช้ประโยชน์ได้นานโดยไม่ต้องดูแลรักษามากนัก และไม่จำเป็นต้องมีพิธีกรรมใดๆ

การปรับโครงสร้างการจัดการน้ำโดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งทำให้สามารถจัดสรรน้ำตอบสนองความต้องการของเกษตรกรในการปลูกพืชหลากหลายชนิด หลายฤดูกาล ตามความต้องการของตลาด ก่อให้เกิดผลกระทบ คือ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของเป้าหมาย ในการจัดการน้ำ จากที่เคยตอบสนองเป้าหมายที่หลากหลาย ก็กลายเป็นการจัดการน้ำเพื่อตอบสนองเชิงเดี่ยวแทน เช่น เหมืองฝ้ายเคยเป็นเทคโนโลยีเพื่อการทดแทนน้ำเข้านา ในขณะที่เดียวกันเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาด้วย แต่ฝ้ายคอนกรีตที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นเทคโนโลยีทดน้ำเพียงอย่างเดียว

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

เหมืองฝาย

ฝายคอนกรีต

5. สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านห้วยอีค่าง

ชุมชนบ้านห้วยอีค่างเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงที่ต้องเผชิญกับปัญหาทรัพยากรในพื้นที่ถูกทำลายลง ด้วยการต่อสู้และปกป้องของชุมชนทำให้เห็นถึงการรวมตัวและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่พยายามอนุรักษ์ ฟื้นฟู และรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้มีความสมดุลและยั่งยืน การนำเอาจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแล รักษา และจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่มีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นลักษณะของการใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุลและยั่งยืนนั่นเอง

5.1 ลักษณะของชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง ถือเป็น **ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม** โดยคนในชุมชนบ้านห้วยอีค่างเป็นชาวกระเหรี่ยงดั้งเดิมที่อยู่ติดแผ่นดินไทย ที่เคยเผชิญกับปัญหาการตกหล่นทางทะเบียน ซึ่งขณะนั้นเป็นปัญหาสำคัญในการเกิดสิทธิต่าง ๆ เจกเช่นคนไทยจึงจะได้รับ สมัยก่อนป่าในหมู่บ้านห้วยอีค่างเป็นป่าบริษัทเอกชนได้รับสัมปทาน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยอีค่างและชุมชนใกล้เคียงได้รับความเดือดร้อนจากผลของการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้มีการร้องพื่นนำจารีตประเพณีท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านห้วยอีค่าง โดยการใช้สิทธิในการดูแลรักษาและจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติของบ้านห้วยอีค่าง เป็นการใช้สิทธิชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แม้ในปัจจุบันคนในชุมชนทราบแต่เพียงว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยให้การรับรองบุคคลที่รวมตัวกันเป็นชุมชนในการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานรัฐในการดูแล รักษา ใช้ประโยชน์และจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น ซึ่งทำให้การใช้สิทธิชุมชนมีกฎหมายเข้ามารับรองเท่านั้น แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชนที่มีความเข้าใจถึงความจำเป็นในการดูแลรักษาผืนดิน ป่าไม้และทรัพยากรอื่นให้คงอยู่อย่างสมดุลและยั่งยืน อาจเป็นเพราะประสบการณ์ของคนในชุมชนที่เคยเผชิญกับผลกระทบจากการทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงไปจนทำให้บ้านห้วยอีค่างประสบภาวะแห้งแล้งและอาหารในป่าลดน้อยลง จนต้องหันมาใช้สิทธิชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตนต่อหน่วยงานภาครัฐ โดยชุมชนบ้านห้วยอีค่างมิได้เป็นชุมชนที่เชื่อมโยงเฉพาะในเชื้อชาติ

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

วัฒนธรรมของคนในชุมชนเท่านั้น หากได้เข้าไปใช้สิทธิชุมชนในความเชื่อมโยงกับทรัพยากรป่าไม้และ
ลุ่มน้ำ โดยเข้าเป็นเครือข่ายในการรักษาลุ่มน้ำด้วยเช่นกัน

5.2 กระบวนการมีส่วนร่วม

บ้านห้วยอีค่าง ต.แม่วิน ถือว่ามีกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเข้มแข็ง ในการอนุรักษ์
พื้นฟูวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดี เพราะประเพณีของชาวปกากะญอหลาย
เรื่องถูกรื้อฟื้นและนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ ดูเหมือนว่าจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร และ
มีปัญหาความขัดแย้งกันอยู่ เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ แต่ด้วย
ความเข้มแข็งของชุมชนและการมีปราชญ์ชาวบ้านทำให้คนในชุมชนสามารถอธิบายความเป็นมาของ
ชุมชนและเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างประสบผลสำเร็จ

5.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนบ้านห้วยอีค่างมีทั้งการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ และ
ทรัพยากรน้ำ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งถือว่าการดูแล รักษา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ
บ้านห้วยอีค่างค่อนข้างประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก

5.3.1 การจัดการทรัพยากรที่ดิน

บ้านห้วยอีค่าง ได้แบ่งที่ดินออกเป็น 3 ส่วน คือ ที่ดินที่เป็นพื้นที่ทำกิน ที่ดินที่เป็นเขตพื้นที่ป่า
ใช้สอย และที่ดินที่เป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์

ที่ดินที่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จะห้ามผู้ใดเข้าไปในป่าอนุรักษ์ โดยมีความเชื่อ ว่าในป่าอนุรักษ์จะมี
ผีป่าคอยดูแลอยู่ หากใครเข้าไปรบกวน หรือเข้าไปในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ออกมาจะไม่สบาย โดยป่า
อนุรักษ์ของชาวปกากะญอได้แก่ พื้นที่ป่า “ตำวิโตะ” บริเวณป่าที่บตามลำห้วย ป่าเซอเกอะกะ เป็น
บริเวณที่เป็นป่าดงมีต้นไม้ใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ลึก กเข้าไปจากป่าใช้สอยเป็นป่าที่บที่อยู่บนพื้นที่สูงมี
ประมาณ 1000 ไร่

ที่ดินที่เป็นป่าใช้สอย จะเป็นพื้นที่ป่าที่คนในชุมชนบ้านห้วยอีค่างและชุมชนใกล้เคียงช่วยกัน
ดูแล รักษา ได้แก่ป่าเดปอ หรือป่าสะตือ และป่าชุมชน โดยคนในชุมชนจะช่วยกันดูแล รักษาผืนป่า
เพื่อให้เป็นแหล่งกำเนิดอาหารและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น ของป่า นก และสัตว์ป่าอื่นๆ โดยคน
ในชุมชนสามารถเข้าไปเก็บของป่าหรือใช้สอยทรัพยากรในป่าได้ โดยต้องปฏิบัติตามกฎของชุมชน

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิธรรมาภิบาลแห่งชาติ

ป่าสะดือ

ป่าไช้สอย

ที่ดินที่ใช้เป็นพื้นที่ทำกิน พื้นที่ ทำกินที่เป็นที่นาหรือเป็นที่ราบลุ่มในบ้านห้วยอีค่าง เพิ่งจะ ได้รับเอกสารสิทธิโฉนดที่ดินเมื่อปี พ.ศ. 2551 ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าที่ดินทำ กินจะเป็นที่ดินของปัจเจกชน แต่คนในชุมชนยังคงมีการแบ่งปันกันใช้ประโยชน์ในที่ดินดังกล่าว โดย ถ้าที่ดินที่มีโฉนดแปลงใดไม่ได้ทำประโยชน์ คนในชุมชนสามารถเข้ามาขอใช้ประโยชน์ปลูกผักใน ระยะเวลาที่เจ้าของที่ดินไม่ได้ใช้ที่ดินก็ได้

พื้นที่ทำกินที่มีเอกสารสิทธิ

ในชุมชนบ้านห้วยอีค่าง ยังคงสามารถเห็นชาวบ้านมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถ้าคนไหนต้องลง ผักหรือเก็บผักในแปลง ชาวบ้านคนอื่นๆจะเข้ามาช่วยหรือเรียกว่า “ลงแขก” และวันต่อไปเป็นของ เพื่อนบ้านคนไหนก็จะหมุนเวียนเข้าไปช่วยเหลือกัน

5.3.2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้

สำหรับขอบเขตพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง สามารถจำแนกออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

พื้นที่ป่าชุมชนอนุรักษ์ประมาณ 3,625 ไร่

พื้นที่ป่าชุมชนใช้สอยประมาณ 3,938 ไร่

พื้นที่ไร่หมุนเวียนประมาณ 1,000 ไร่

พื้นที่นาประมาณ 400 ไร่

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนวทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

พื้นที่อยู่อาศัย ประมาณ	100	ไร่
พื้นที่รวม	<u>9,763</u>	ไร่

กฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านห้วยอีค่าง

รวมทั้ง ในพื้นที่บ้านห้วยอีค่างมีลำเหมืองไรร่วมกัน ถึง 3 ลำเหมืองด้วยกัน พื้นที่จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำในการทำการเกษตรกรรม โดยบ้านห้วยอีค่างมีกฎระเบียบของชุมชน ดังนี้

- (1) ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ 5,000-10,000 บาท หรือจับส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย
- (2) ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าอนุรักษ์ ผู้ใดฝ่าฝืน ปรับ 1,000-10,000 บาท หรือส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย
- (3) ห้ามจุดไฟเผาป่า ผู้ใดฝ่าฝืน ปรับ 1,000-10,000 บาท และให้รับผิดชอบ หากมีผู้ใดได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์
- (4) ห้ามซัดปลาหรือเบ็ดปลาในเขตหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืน ปรับ 500-5,000 บาท แล้วหาปลามาชดเชยให้โดยการปล่อยปลากลับคืนในลำน้ำ
- (5) ห้ามยิงปืนในหมู่บ้านโดยไม่จำเป็น ผู้ใดฝ่าฝืน ปรับ 500-1,000 บาท
- (6) ผู้ใดดื่มเหล้าแล้วก่อเหตุทะเลาะวิวาท หรือก่อความเสียหายให้กับหมู่บ้านต้องถูกปรับ 500-1,000 บาท หรือต้องถูกลงโทษตามประเพณีของชาวบ้าน
- (7) ห้ามขายยาเสพติดทุกชนิดภายในหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนถูกปรับ หรือขับไล่ออกจากหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีชีวิตกลมกลืนอยู่กับป่า ได้รับผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยลำพังของหน่วยงานภาครัฐ จึงใช้สิทธิชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยนำเอาจารีตประเพณีและ

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จนป่าอุดมสมบูรณ์ขึ้น จนในที่สุดพื้นที่ดังกล่าวจะถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ คนในชุมชนจึงลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิ การเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐยกเลิกการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ตำบลแม่วิน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 ก่อนที่สิทธิชุมชนจะได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน ชุมชนบ้านห้วยอีค่างได้พยายามอนุรักษ์ผืนป่าและแสดงหน่วยงานภาครัฐเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการดูแล รักษา ใช้ประโยชน์และจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ

5.3.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ

ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง เป็นเครือข่ายในการจัดการลุ่มน้ำแม่วางเช่นกัน บ้านห้วยอีค่าง มีระบบการจัดการน้ำโดยเหมืองฝายเป็นระยะเวลาช้านาน โดยเริ่มการสร้างฝายเพื่อการทำนา ได้เริ่มโดย “เซกากอง” เมื่อสองร้อยปีก่อนฝายที่สองได้สร้างขึ้นต่อมาเมื่อร้อยกว่าปีก่อนโดย “กาล” และฝายที่สามซึ่งสร้างหลังสุด และสูงกว่าอีกสองฝายนั้น สร้างเมื่อ 60 กว่าปีก่อน โดยปอเล็ก และปัจจุบันยังคงมีการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายอยู่ โดยการสืบทอดผ่านทางลูกชาย คือนายตีโพ แต่อีกสองฝายไม่ได้มีการประกอบพิธีกรรมมานานแล้ว เพราะการเลี้ยงผีฝาย ต้องสืบทอดกันเฉพาะตระกูล และห้ามผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธี

เหมืองฝาย คือ ระบบการผันน้ำเข้านาโดยฝายจะทำให้ น้ำบริเวณนั้นตื้น และเปลี่ยนเส้นทางน้ำลงสู่ลำเหมืองซึ่งเป็นทางน้ำที่ขุดไว้เพื่อให้น้ำไหลไป สู่นา ระบบการจัดการเหมืองฝาย ของบ้านห้วยอีค่าง ไม่มีข้อตกลงกฎระเบียบชัดเจนและไม่แบ่งผู้รับผิดชอบเป็นรายปัจเจก แต่ดำเนินการในลักษณะที่ผู้ร่วมใช้ประโยชน์ทุกคนจะรู้ว่าต้องทำอะไร โดยยึดถือหลักการแนวคิดร่วมกัน มีจิตสำนึกในการใช้การแบ่งปันและร่วมกันแก้ปัญหา และจะมีเพียงคนที่เป็นหลักในการทำพิธีกรรมและประสานงานเท่านั้น มีพิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย จะ ทำในทุก ๆ สามปีในช่วงเดือนเมษายน โดยจะมีแก่งฝาย (เจ้าของเหมือง) คือนายตีโพ เป็นผู้ทำพิธี ซึ่งการทำพิธีกรรมนั้นเสมือนเป็นการสร้างกำลังใจแก่เกษตรกรเพื่อให้มีการ ร่วมกันรักษาหน้าที่เสมือนเป็นแม่ที่มีบุญคุณ รวมทั้งก็จะยิ่งสร้างความเคารพในธรรมชาติอยู่เสมอ

การทำเหมืองฝายเพื่อผันน้ำเข้านา

ประโยชน์จากเหมืองฝาย ได้เกิดการเกื้อกูลร่วมกันทั้งมนุษย์ ป่า พืช สัตว์ โดยความสัมพันธ์กัน ภายใต้วิถีการดำรงชีวิตแต่ละชีวิต ดังนี้

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

คน ในการตีฝายทุกปีคนทั้งในชุมชนและต่างชุมชนจะได้มาพบปะพูดคุยกันเพื่อช่วยกันคิดช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

พืช การสร้างฝายจากไม้ไผ่และวัสดุในท้องถิ่นทำให้มีน้ำไหลซึมอยู่ตลอด แม้ในช่วงที่ต้องปิดฝายประกอบกับดินและต้นไม้ ที่อยู่ริมฝายจะยิ่งได้รับการปกปักรักษา เพื่อเป็นตัวป้องกันไม่ให้ฝายถล่มอีกที่พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญ อุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดตามฤดูกาล

สัตว์ ลักษณะของฝายแบบธรรมชาตินั้น จะสามารถเป็นที่วางไข่ของปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ได้ เช่น ตะพาบน้ำ นาก เป็นต้น

ระบบเหมืองฝายธรรมชาตินั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการจัดการน้ำหากยังเป็น เรื่องของวัฒนธรรม เป็นตัวสะท้อนภูมิปัญญาของวิถีชีวิต กระทั่งเป็นตัวหล่อหลอมรักษาคติวิญญูณของชุมชน เพราะชุมชนยังคงมีอำนาจในการจัดการไม่ต้องพึ่งพารองบประมาณจากรัฐในการสร้าง และซ่อมแซม และได้สร้างสำนึกที่ทุกคนต้องร่วมกันรับผิดชอบและตระหนักรู้ รวมทั้งชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของผู้คนระดับรากฐานของความแข็งแกร่งในชุมชน ได้อย่างแท้จริง

การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายปรากฏขึ้นในภาคเหนือมากกว่า 700 ปี และมีพัฒนาการปรับตัวต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ซึ่งกลายเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเกษตรกรรมของภาคเหนือ ซึ่งอิงอยู่กับฐานวิถีคิด 3 ประการ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน คือ

1) คุณค่าธรรมชาติ การมองธรรมชาติภายใต้คุณค่าเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณ เป็นทุนทางสังคมที่ไม่อาจลดทอนลงมาเป็นเพียงแค่ทุนทางเศรษฐกิจ

2) การกำหนดสิทธิในการใช้ธรรมชาติ การจัดการธรรมชาติแบบระบบเหมืองฝาย เป็นการตอกย้ำว่าทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ไม่ใช่สิ่งที่ไรเจ้าของครอบครองที่จะนำไปสู่การใช้แบบ มือใครยาวสาวได้สาวเอา

3) การจัดการองค์กรในการจัดการน้ำ เป็นการสร้างอำนาจและสร้างระบบองค์กรตามธรรมชาติของชุมชนน้ำ ซึ่งกล่าวได้ว่าการจัดการเหมืองฝาย เป็นองค์กรประชาธิปไตยชาวบ้าน

การจัดการเช่นนี้สามารถสร้างความเป็น ธรรมในการจัดการทรัพยากร บนพื้นฐานที่สอดคล้องกับความจำเป็นในการใช้ของชุมชน ซึ่งการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชนจะมีความแตกต่างกับการจัดการน้ำ โดยองค์กรรัฐที่แต่งตั้งขึ้นเปิดช่องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เพียงแค่การเป็นผู้ใช้น้ำและผู้จ่ายค่าน้ำเท่านั้น และต้องการที่จะระบายงบประมาณที่เข้ามาลงในพื้นที่ เช่น ในกรณีชลประทานได้นำงบประมาณในการเทคอนกรีตในลำเหมืองของชุมชน โดยคนในชุมชนมีความขัดแย้งกันพอสมควร เนื่องจากส่วนหนึ่งยินยอมให้มีการเทคอนกรีตในเหมืองฝายได้ แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่ยินยอม เนื่องจากจะทำให้ดินขาดความชุ่มชื้นและน้ำจะค่อยๆแห้งหายไป แต่ถ้าปล่อยให้ฝายอยู่กับดินตลอดเวลา ย่อมจะทำให้เกิดความชุ่มชื้นและมีน้ำตลอด แต่การเทคอนกรีตจะเป็นการทำให้ดินไม่ชุ่มชื้น และในที่สุดปลายน้ำก็จะไม่มีน้ำใช้เพราะน้ำจะเหือดแห้งไปในที่สุด กรณีนี้ฝายเสี่ยงข้างน้อยต้องยินยอมให้กรมชลประทานสร้างที่ระบายน้ำ ซึ่งดูเหมือนว่าจะไม่กลมกลืนกับสภาพทางธรรมชาติเท่าใดนักเพราะไปปิดกั้นทางน้ำที่ลงมาจากเขาและในที่สุดน้ำไม่ลงไปร่องระบายน้ำดังกล่าว

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาวะของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ลำรางเดิม

ลำรางที่ถูกสร้างขึ้นโดยชลประทาน

ดังนั้น การนำโครงการลงไปสู่ชุมชน โดยไม่เข้าใจในธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านเข้าใจในธรรมชาติ ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนเช่นกัน ภาพที่แสดงให้เห็นข้างต้น คงจะเข้าใจได้ดีว่า จะเกิดอะไรขึ้นในอนาคต เพราะตลอดเวลาลำรางของบ้านห้วยอีค่างไม่เคยแห้งแล้ง มีน้ำตลอดปี เพราะความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าและความเข้าใจวิถีการจัดที่คืออย่างเข้าใจธรรมชาติ บ้านห้วยอีค่างจึงเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่อุดมไปด้วยลำรางถึง 4 สาย และไม่เคยเก็บกักน้ำไว้ในชุมชนเพราะจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ข้างล่างที่จะต้องประสบภาวะขาดแคลนน้ำ ดังนั้น โครงการที่ชลประทานเข้ามาดำเนินการ แม้จะเป็นโครงการขนาดเล็ก แต่เนื่องจากพื้นที่บ้านห้วยอีค่างเป็นชุมชนต้นน้ำ การทำโครงการเช่นนี้อาจส่งผลกระทบต่อโครงการปลายทางได้ ธรรมชาติของลำรางได้เปลี่ยนมาเป็นคอนกรีต จะมีน้ำตลอดปีหรือไม่

5.4 ลักษณะแห่งสิทธิ

สำหรับที่ดินมีเอกสารสิทธิ คงเป็นสิทธิเด็ดขาดของเจ้าของที่ดิน แต่ด้วยจารีตประเพณีของป่าเถื่อนที่มีการแบ่งปันทรัพย์สินกัน ทำให้เจ้าของที่ดินยินยอมให้คนในชุมชนใช้ที่ดินในช่วง ที่ไม่มีการทำประโยชน์ในที่ดินได้ การจำหน่าย จ่าย โอนที่ดินที่มีเอกสารสิทธิต้องได้รับความยินยอมจากคณะกรรมการในหมู่บ้าน

สำหรับทรัพย์ที่เกิดขึ้นในป่า ถือว่าเป็นทรัพย์ส่วนรวม ถ้าเป็นป่าที่ให้ใช้สอยได้ก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพย์นั้น แต่ต้องเป็นการใช้สอยมิใช่ทำลายเพื่อเป็นการพาณิชย์ แต่ถ้าเป็นป่าอนุรักษ์ที่ไม่ให้เข้าไปใช้สอย คนในชุมชนต้องช่วยกันดูแล รักษา เสมือนกับเป็นทรัพย์สินของตน มากให้ป่าอนุรักษ์และทรัพยากรที่เกิดขึ้นในป่าอนุรักษ์มีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นกรปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

6. การยอมรับและบังคับใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง มีการยอมรับและบังคับใช้สิทธิมาตั้งแต่ก่อนมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 คนในชุมชนทราบแต่เพียงว่า รัฐธรรมนูญให้การรับรองสิทธิชุมชนไว้แล้ว แต่กระบวนการในกล่าวอ้าง และการเรียกร้องสิทธิเหล่านี้ ชุมชนไม่มีความเข้าใจแต่อย่างใด คนในชุมชนยังต่อสู้ตามวิถีทางตามธรรมชาติของตนเอง

6.1 การใช้สิทธิชุมชน

บ้านห้วยอีค่าง ถือเป็นการใช้สิทธิชุมชนในการฟื้นฟูวัฒนธรรม จารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม และสิทธิชุมชนในการดูแล รักษา ใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุลและยั่งยืนตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

การยอมรับในภาคเอกชน ถือว่าบ้านห้วยอีค่าง เป็นชุมชนตัวอย่างที่มีการศึกษาดูงานด้านสิทธิชุมชนเป็นอย่างมาก และชาวเขาเผ่าปกากะญอในบ้านห้วยอีค่าง ซึ่งเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ ของชุมชนที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการนำป้ายกฎเกณฑ์ ข้อบังคับของชุมชนไปไว้ในที่สำคัญของชุมชน เพื่อให้กฎระเบียบดังกล่าวมีผลบังคับภายในชุมชน แม้กระทั่งมีผลบังคับต่อคนภายนอกชุมชนที่เข้ามาในชุมชนต้องเคารพกฎระเบียบดังกล่าว โดยสามารถทราบกฎระเบียบของชุมชนจากป้ายที่ติดไว้ในสถานที่สำคัญของชุมชนที่ง่ายต่อการพบเห็น ทำให้หน่วยงานภาครัฐได้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ หน่วยงานภาครัฐจึงยอมให้ชุมชนเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว

แม้ว่าพื้นที่บ้านห้วยอีค่างจะเป็นพื้นที่เตรียมการในการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ แต่ด้วยบทพิสูจน์ที่ผ่านมาหลายสิบปี ที่คนในชุมชนบ้านห้วยอีค่างและหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลแม่วินได้แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชาวเขาเผ่าปกากะญอได้มีการดูแล รักษา ใช้ประโยชน์และจัดการกับทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน และน้ำได้อย่างสมดุลและยั่งยืน ทำให้การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติโดยชาวบ้านไม่ให้ความยินยอมหรือมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงยังมีอาจทำได้

บทสรุป สิทธิชุมชนจะได้รับการยอมรับและบังคับใช้ให้เป็นไปตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ ย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือของคนในชุมชนหรือความเข้มแข็งของชุมชนในการดูแล รักษา ใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้สมดุลและยั่งยืน หากชุมชนไม่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่มีกลไกหรือระบบการจัดการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติที่ชัดเจนและดีพอ ย่อมทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิของบุคคลที่รวมตัวกันเป็นชุมชนในการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามบทบัญญัติในมาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ภายใต้โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะทางและมาตรการรับรอง

สิทธิชุมชนที่เป็นการปกป้องคุ้มครองสุขภาพของประชาชน, 2554

ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

6.2 การยอมรับบังคับใช้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านห้วยอีค่างนับว่าคนในชุมชนเป็นเสมือนปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถนำพิธีกรรมต่างๆเข้ามาใช้ดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี แต่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ แต่ด้วยความเข้มแข็งของคนในชุมชนทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ